

Maša
OSKUPNOST

glasilo srednjšolskega ljubljanskega moste-poljskega

25. Maj

UMETNIŠKA PRILOGA

V. LETNIK — 5. STEVILKA

SEPTEMBER 1980

PIONIRKAM
IN PIONIRJEM
OB
PRAZNOVANJU
29. SEPTEMBRA
NAJTOPLEJŠE
ČESTITKE!

LOJZE BELTRAM se je rodil l. 1909 v Štorjah pri Sežani. V Sevnici, od koder je bila njegova mati, je hodil v osnovno šolo, po očetovi odločitvi pa je nadaljeval šolanje kot internist na rakovniški gimnaziji v Ljubljani in nato v šentviških škotovih zavodih.

Spoznanja v obeh duhovniških šolah pa so rodila v njem upor tudi proti očetovi želji, da bi naj bil postal duhovnik. Pobegnil je iz zavodov in nastopil pot desetega brata, čeprav so se mu pojavljali prvi bolezenski znaki že sredi 30-ih let. Šolal se je na knjigovodski šoli, se preživljal s priložnostnimi deli, sodeloval pri ilegalnem delu KP ter vodil tajniška dela legalne partijske založbe ENKA (Nova Knjiga). Leta 1934 in kasneje še nekajkrat je bil zaprt, bil brez zaposlitve, a hrepenel po sočloveku ter l. 1937 izdal zbirko *Pesmi za malčke*. (Opremil jo je arh. Vi. Kopač.) Med italijansko okupacijo je sodeloval v Ljubljani pri delu za OF, bil od Italijanov strahovito pretepen... Bolezen pa je nezadržno napredovala. Postajal je zagrenjen, se nemočen pogrezal vase in se bavil z jasnovidstvom, čuteče srce pa prekrival s klovensko masko.

Po osvoboditvi sta z ženo posvojila hčerko in zanjo je zaživel z vsem srcem — kot s ponižanimi malčki pred vojno — v Zeleni jami ter kasneje za Bežigradom, tudi po upokojitvi l. 1959. Toda bolezen je terjala svoje. Niso več pomagala niti zdravilišča in ob napadu gripe je spomladi l. 1967 v Ljubljani umrl.

Poleg otroških pesmi, ki so izšle v zbirki l. 1937, je Beltram pisal pred vojno tudi pesmi drugega žanra, vendar manj in so domala vse ostale v rokopisu. Verjetno prav iz ljubezni do posvojenke pa je po osvoboditvi napisal ok. 300 ugank, nagrajivk in dopolnjevanj, ki so v 50-ih in v začetku 60-ih let izhajale v *Ljudski pravici-Borbi*, *Slovenskem poročevalcu*, *Ljubljanskem dnevniku*, *Pavlihi* in drugod. Predvsem gre za štiri — do osemvrstičnice za otroke, ki jih je več tudi uglasbil Janez Bitenc.

Za naše bralce smo izbrali nekaj pesmi iz predvojne zbirke in več ugank iz po-vojnih let.

Dopolnjevanka in uganka

Moka, voda, sol ter kvas,
kar z rokami vkup zgneteno,
to uživa se pri nas
le tedaj, ko je...

(pečeno)

Nima glave, ne jezika,
govori, prepeva, vzklika.
Vse glasove vam posnema,
brez elektrike pa drema.

(Radio)

UGANKA

Teče — in — ne teče,
nikdar nič ne reče,
nima konca, kraja,
se povsod nahaja,
zvita je kot preta,
vodi skozi mesta.
To je vendar...

(cesta)

Uganke in dopolnjevanke

Če možakar vanjo piha,
prav gotovo, da ni tiha,
saj od sebe daje glas,
kar tako za kratek čas;
barve pa je kot polenta,
mi je pravimo...

(trobenta)

Čudna stvar — vsa nje vsebina
je edinole praznina,
a potrebna ji je suknja,
če že hoče biti...

(tuklja)

Pije vsak dan mleko kravje,
ker koristno je za...;
radi živžgajte in pojte,
alkohola se pa...

(bottle, zdravje)

Dve siroti

Jáz ne vem, zakaj
včasih Mari plaka.
Bog ve, morda tuhta,
kaj vse naju čaka.

Če hudo se joče,
jo v naročje vzamem
in kot brat sestrico
prav gorko objamem.

Pravljice in banke
ji pripovedujem.
Kakor da sem očka,
revico pestujem.

Ko jo potolažim,
tího, tího, čakam,
da sladko zasanja —
potlej sam zaplakam...

GLAD

Tího, čisto tího
v izbici je mračni;
v njej še bolj smo tíhi
mi — otroci lačni.

Mrko in strahotno
glad krog nas se plazi;
v grozi ga motrimo
z bledimi obrazi...

Tího, prav potího
noč prihaja gluha.
Čakamo, da mama
nam prinese kruha...

Naša Maruška

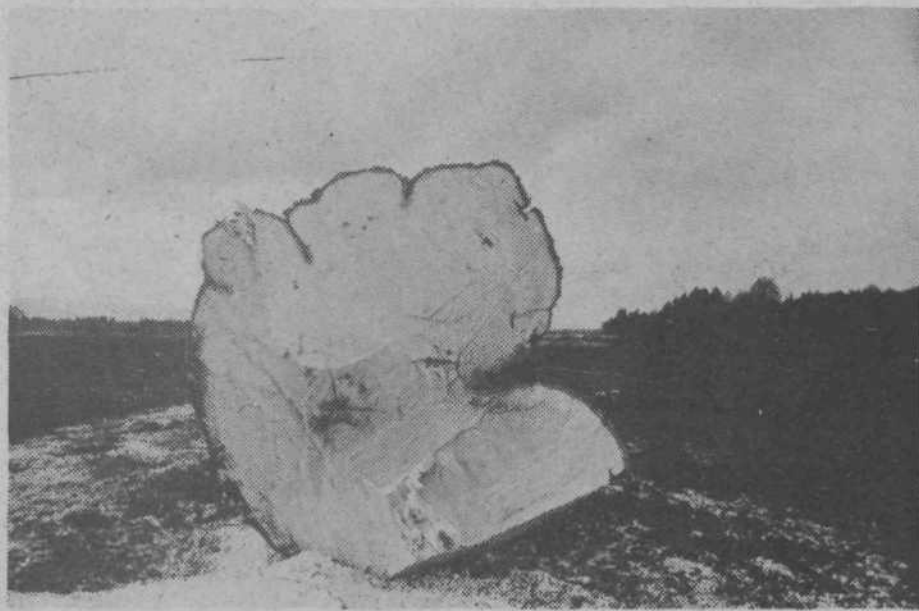
Naša Maruška,
kadar ni mame,
vse gospodinjstvo
sama prevzame.

Kuha kosilo,
pere in šiva,
hišo pometa,
lonce pomiva.

Kravicí v jasli,
krme nanosi,
piškam in racam
zrnja natrosi.

Nam pa, seveda,
speče pogače,
da je pri hiši
dosti jedače...

Naj le kdo reče
naši Maruški,
češ, da ni pridna;
dam mu po buški!

Raslo je drevo

Foto JANEZ JUVAN

Sredi pušk in bajonetov

Pisatelj Milan Apih je v knjigi z istim naslovom oživel eno naših revolucionarnih obdobj, njegove junake in dogodke, pa pri tem ostal vsakdanje človeški. Prav s tem je še bolj približal čas in revolucionarje današnjim bralcem, tudi mladim, še bolj je tako pokazal, kaj so zmogli naši revolucionarji: prišli so iz ljudstva in so živeli za ljudstvo, nič jih ni moglo ločiti od ljudstva, nobena Bileča.

Ob občinskem prazniku sedanje Bileče povzemamo iz Apihove zgoraj omenjene knjige nekaj odlomkov.

V Ljubljani nas je že čakala »marica«, s katero so nas odpeljali v Šempetrsko karsarno,¹⁰ ki je tudi bila že moja stara znanka. Tu pa se nas je znašlo že kakih dvajset iz vse Slovenije. Med njimi sem spoznal Pepco Kardelj, Dušana Kermavnerja in Oskarja Kovačiča, s katerimi sem se bil že srečal po zaporih. S kislimi obrazi smo se pozdravili...

Dali so nas v celice po dva in dva. Dobili smo tudi hrano, vodo itd., kakor da bi imeli ostati tukaj več mesecev. To pa nam ni bilo prav nič všeč. Nemara taborišče še ni pripravljeno in nas mislijo pod pretvezo konfinacije pridržati kar v zaporu?

Kljub strogemu hišnemu redu in ne oziraje se na opomine stražarjev smo se med seboj na ves glas pogovarjali skozi okna in se dogovorili, da bomo začeli z gladovno stavko, če bi se naše domneve uresničile. Do tega pa ni prišlo, ker so nam sporočili, da bomo šli že naslednjega dne naprej.

Res so nas začeli drugi dan že navsezgodaj pripravljati na pot. Najprej so nas vestno popisali, nakar nas je pregledal še uradni zdravnik. Ta pa si ni dal preveč dela z nami. Hitro je ugotovil, da smo vsi, kar nas je, sposobni za internacijo, čeprav je imela Pepca Kardelj visoko temperaturo, Oskar Kovačič pa je bolehal za tuberkulozo.

Razdelili so nas v dve skupini. Prva naj bi odpotovala zvečer, druga pa naslednji dan. Bil sem v prvi skupini. Res so nas proti večeru vklenili in odpeljali na postajo. Toda ne na ljubljansko, temveč v Zalog, kjer, so računali, bomo zbudili manj pozornosti.

A tudi v Zalogu se je ob našem prihodu zbralo nekaj ljudi, ki so očitno že vedeli, kdo smo in kam gremo. Bilo jih je vedno več. Nekdo je od nekod prinesel rdeče nageljne in naenkrat smo jih imeli vsi v gumbnicah.

Agent in policajci, ki so nas spremljali, so se vznemirili in zahtevali, da snamemo nageljne, ter nas tiščali stran od ljudi. Mi pa smo se jim smejali v brk in ljudem na ves glas pripovedovali, da nas ban Natlačen pošilja v koncentracijsko taborišče v Bilečo — nekam daleč v Hercegovino. »Sramota!« in »Dol s fašizmom!« je bilo tu in tam slišati iz vrst ljudi.

Bržkone bi se bil položaj zapletel, če ne bi bil tisti trenutek pripeljal naš vlak. Z vsó

naglico so nas zrinili v vagon, ki je bil določen samo za nas, in vlak je potegnil.

Poslednjič smo pomahali ljudem na postaji v pozdrav in še dolgo časa gledali skozi okna. Zunaj je začel naletavati sneg in kmalu so v nastajajočem mraku izginiti za nami domači hribi, polja in vasi. Tedaj se je marsikdo izmed nas vprašal, kdaj jih bomo spet videli.

Bileča je majhno trgovsko mesto ob črnogorski meji, na robu večje kraške doline; krog in krog jo obdajajo do tisoč metrov visoki goli hribi. Na njih čepe ostanki nekdanjih turških trdnjav, ki so svoj čas branile za osmansko cesarstvo važno cesto Dubrovnik — Niš — Carigrad, speljano skozi Bilečo, pozneje pa so rabile stari Avstriji za obrambo njenih novih meja proti Črni gori. V 15. stoletju je bila Bileča sedež župe in je imela živahen promet z Dubrovnikom, kjer se je tudi naselilo precej Bilečanov.

Tako pod turško kot pod avstrijsko vladavino je bila Bileča važen administrativni center, v stari Jugoslaviji pa sedež okraja. Tedaj je mesto štelo nekaj nad tisoč prebivalcev, ki so se ukvarjali večinoma s poljedelstvom (tobak) in obrtjo.

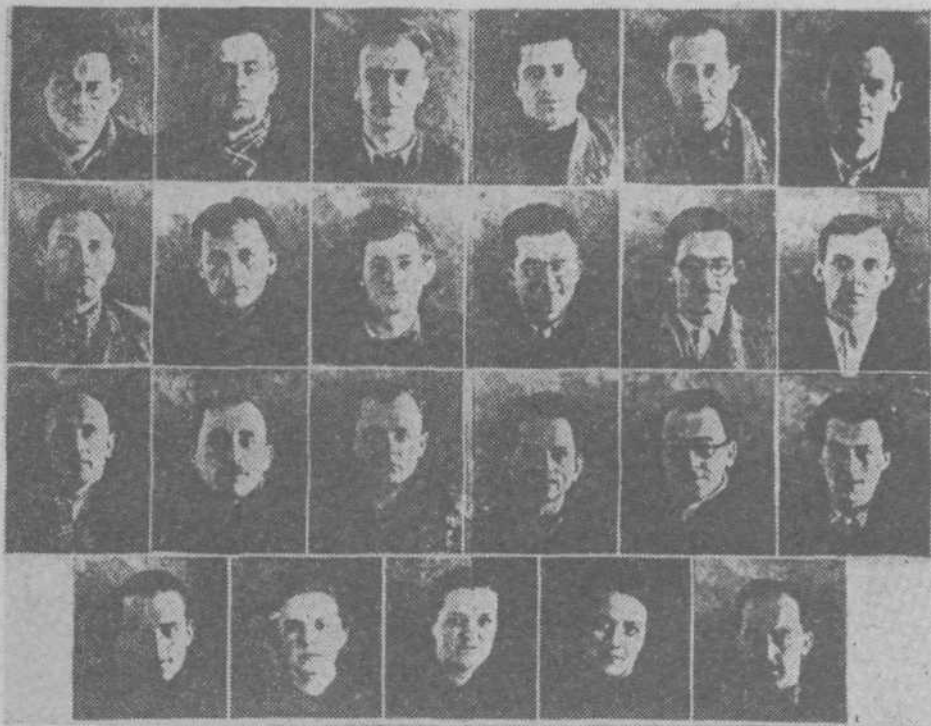
Z drugimi kraji je bila Bileča povezana s cesto prek Trebinja ali Stolca, in to na Dubrovnik ali Mostar, ter takrat še z ozkotirno progo, ki se je pri Humu odcepila od proge Sarajevo — Dubrovnik in peljala do Nikšića. Po osvoboditvi je bila sprva podaljšana do Titograda, danes (ob drugi izdaji te knjige) pa te proge ni več, pač pa je Nikšić povezan s Titogradom z normalno progo.

S tako progo smo se tedaj — bilo je 10. februarja 1940 okrog 9. ure zjutraj — po 38 urah vožnje primajali v Bilečo.

Naslednji dan je prišla za nami druga skupina. V njej sta bili še dve ženski, delavki, Pepca Kardelj in Angela Dovč — obe iz Ljubljane. Drugi pa so bili zvečine s Štaterskega, in sicer: Lojze Hohkraut, Jože Umek, Ivan Keše, Lojze Ocepek — vsi štirje rudarji iz Trbovelj, Vili Maurer, steklar iz Hrastnika, ter trije Prekmurci: odvetniški pripravnik Štefan Kovač, privatni uradnik Aladar Kardoš in novinar Rudi Čačinovič — iz Murske Sobotice.

v Bileči so doživeli enak sprejem kakor smo ga bili mi. Po poti pa so se imeli, kakor so pripovedovali, nekoliko bolj živahno.

V Zalogu, kjer so jih prav tako kakor nas spravili na vlak, so se razvile že prave de-

Slovenski interniranci v Bileči — Od leve proti desni: Prva vrsta: dr. Dušan Kermavner, Nace Kralj, Oskar Kovačič, Franc Benedičič, Ivan Keše, Jože Umek. Druga vrsta: Milan Apih, Štefan Kovač, Rudi Koren, Mirko Košir, Ali Kardoš, Peter Šprajc. Tretja vrsta: Ivan Kreft, dr. Lojze Miheličič, Lojze Ocepek, Lojze Hohkraut, Rudi Čačinovič, Vili Maurer. Četrta vrsta: Mirko Bager, Anica Vipotnik, Angela Dovč, Pepca Kardelj, Vencelj Perko. Ta slika je sestavljena iz slik, ki so jih interniranci kupili od bileškega fotografa, ko jih je moral fotografirati za taborniško kartoteko. Izšla naj bi kot razglednica s primernim besedilom proti vladi. Bil je že izdelan klise (ki ga kaže slika), vendar je niso razpečali, ker so medtem že nekatere izpustili.

¹⁰ Nekdanji ljubljanski policijski zapori v bivši vojašnici na Vrazovem trgu poleg šempetrske cerkve, danes zdravstveni objekt.

monstracije. Ljudje so vzklikali proti koncentracijskim taboriščem, proti vladi, proti Natlačenu in Korošču ter proti fašizmu. Nastala je gneča. Agenti, policaji in orožniki so zaman razganjali ljudi in odrivali interniranca stran od njih. Ko je pripeljal vlak, so se demonstrantom pridružili še celo nekateri potniki iz vlaka.

Policaji so bili na trnju in so z veliko naglico rinili interniranca v vagon. Pri tem je agent Kukovič,¹² ki je vodil odpravo in je bil znan zapornik, surovo porinil Angelo Dovčev, ko je stala že na stopnicah. Ta mu je vpričo vseh ljudi dala krepko zausničico, kar so ljudje živahno odobravali.

V tem času smo dobili tudi prve obiske. Dobili so jih sicer samo posamezni tovariši, toda mi smo za vsak obisk rekli, da je »naš«, saj niso bile samo klobase in potice, ampak tudi novice, ki so jih obiskovalci prinesli, last nas vseh.

Prvi tak obisk, ki ga je konec februarja dobila Pepca Kardelj, pa je bil še posebno »naš«! Obiskal jo je njen brat Polde, ki je prišel predvsem v Kardeljevemu imenu. Dejansko sta potovala skupaj, le da tovariš Kardelj, ki so ga partijski posli vodili v Črno goro in pozneje v Dalmacijo, ni smel v Bilečo, ker se je moral skrivati, saj je bila za njim izdana tirailica. Odšel je do Dubrovnika in tam počakal Poldeta, potem pa nadaljeval svojo pot.

Polde nam je vsem prinesel njegove pozdrave in sporočila, obenem pa hotel zvedeti vsako malenkost o našem življenju, o postopku uprave in žandarmerije pa tudi o našem delu in študiju. Pepca je bila že dolgo bolna, ta obisk pa jo je spravil na noge. Z bratom sta se sestala v samem taborišču, tako da si ga je ta lahko kolikor toliko ogledal.

Polde nam je povedal, da so zunaj resno računali z možnostjo, da nas v taborišču tako ali drugače uničijo. Žandarmerija je baje že na začetku dobila tajno navodilo, da s strogim postopkom izzove naš odpor, nakar bi lahko storili z nami, kar bi hoteli.

Vendar so sedaj tudi zunaj mislili, da ni posebno verjetno, da bi se to zgodilo ob tolikem hrupu in javnosti. Pač pa bi lahko prišlo do tega v nekoliko drugačnih okoliščinah, ob morebitnem izbruhu vojne ali okupacije. Zato je Partija tudi za tak primer storila, kar je mogla v tedanjih razmerah: vsem organizacijam v neposredni bližini Bileče, kakor tudi v nekaterih vojaških enotah tega področja (tedaj je imela Partija tudi v vojski že močne postojanke), je bilo naročeno, naj bodo pripravljene, da bi nam v skrajni sili priskočile na pomoč tudi z orožjem, če bi bilo treba. Tovariš Kardelj nam je sporočil naslov nekoga v Dubrovniku, na katerega bi se lahko obrnili v primeru, če bi morali nenadoma bežati.

V taborišču za zdaj še ni bilo take potrebe. Dejansko smo bili samo v ofenzivi. Še vedno smo čakali, kaj bo z Mošo in z drugimi našimi zahtevami. Upravnik pa se je zvijal kakor jegulja in bil vesel, če smo bili mirni.

Medtem se je približal praznik 1. maja, ki smo ga hoteli ne glede na trenutno razpoloženje čim lepše proslaviti. Že sredi aprila smo začeli pripravljati program za proslavo. Znali smo nekaj pesmi, med njimi seveda Internacionalo in mnogo ruskih in nemških ter celo španskih revolucionarnih pesmi. Posebno radi smo peli pesem nemških internirancev »Die Moorsoldaten«, ki nam je bila s svojo turobno melodijo in po besedilu najbližja.

Imeli smo tudi svoj pevski zbor. Pravzaprav dva: enega v naši sobi, ki sem ga vodil sam, enega pa v srbski, ki ga je vodil Tošo. Peli smo kar na pamet, saj nismo imeli nobenega instrumenta in tudi ne notnega materiala. Kljub temu smo redno vadili in včasih kar dobro zapeli.

Toda vse naše pesmi niso bile nič novega, če smo jih še tako lepo zapeli. Zato smo zdaj razmišljali, kako bi prišli do novih, a tudi do drugih točk programa. Mislili smo še na recitacije in celo na krajši gledališki prizor, pa ni bilo nič iz tega, ker je bilo premalo časa in tudi našli nismo nič primernega.

Tedaj je nekdo predlagal, naj bi sestavili kakšno novo pesem, ki bi govorila o nas samih, o bileškem taborišču. Prvga maja naj bi jo prvič zapeli.

Res, to bi bilo nekaj, smo rekli. A kdo naj jo napiše? Končno smo sklenili, da bo vsak izmed nas poskušal napisati primerno besedilo, nakar bi izbrali najboljši, jaz kot pevovodja pa naj bi pesem uglasbil.

No, ko smo se po nekaj dneh spet zbrali, da bi dognali, če se je kaj rodilo, sem bil edini, ki je nekaj prinesel.

»Tole sem skoval,« sem rekel in z velikim nezaupanjem pokazal svojo pesem, za katero sem imel tudi že napev.

Tovariši so mi jo kar iztrgali iz rok in hlastno prebrali vseh šest kitic. Vsem je bila všeč. Na mojo pobudo smo jo vsi skupaj še natančno pregledali od kitice do ki-

tudi pomagal in svetoval. Delo je bilo opravljeno čez noč.

Šele sedaj sem začutil pravo zadovoljstvo nad svojim delom, čeprav sem, če povem po pravici, užival že pri pisanju, le da nisem verjel samemu sebi. Zdaj, ko so me spraševali, kako sem pesem napisal in našel melodijo, sem odgovoril: »Ne vem, sam ne vem.« Res je, da nisem ničesar »koval«, kakor sem bil prej rekel, temveč mi je pesem, ko sem začel v svojem kotu premišljevat o njej, kar samo zletela na papir. Rodila se je brez posebnih težav; rodilo jo je okolje, v katerem smo živeli, rodila jo je potreba. »Sredi pušk in bajonetov, sredi mrkih straž« — teh besed si pač ni bilo treba izmišljati, saj so bile stvarnost, ki nas je obdajala noč in dan, posebno prve dni. In te besede so se spletle v rime v skladu z ritmom naših trudnih, spotikajočih se korakov po trdem hercegovskem kamenju, in v tem tudi našle svojo melodijo. Spotoma, ko smo hodili k Trebišnjici, sem jo tiho požvižgaval in jo potem tudi zapisal. To je vse.

Sedaj, ko je bila pesem dokončno sprejeta, je bilo samo še treba, da se jo naučita oba naša zbora. Ker smo jo v naši sobi hoteli peti večglasno, sem moral napisati še note za vse štiri glasove; to me je dalo še največ preglavic, ker nisem imel nobenega instrumenta. Da bi bilo presenečenje večje, smo vadili, kolikor se je pač dalo, naskrivaj. Ustvarjeno je bilo pravo razpoloženje za našo osrednjo točko — Bilečanko. Tik pred začetkom smo tovarišem razdelili besedilo, ki smo ga že prejšnji dan razmnožili. Potem smo jo zapeli.

Sprva smo jo peli sami, kar nas je bilo v zboru, a že pri refrenu so poprijeli ostali. Vedno več jih je bilo. Pesem je narasla — naenkrat smo jo peli vsi na vse grlo, da je zaplavala skozi okna in stene naše sobe na hodnike in na dvorišče, da je odmevalo od starih kasarniških zidov. V tem petju se je takrat izražal ves naš protest zoper zlo, ki nas je doletelo, ves naš gnev, a tudi naša neusahljiva vera v zmago.

Komaj smo jo odpeli, že so pritekli v našo sobo srbski tovariši, za njimi pa še žandarji, ki so bili radovedni, kaj se dogaja. Seveda smo jo morali takoj zapeti še enkrat. To pot smo jo peli vsi, kar nas je bilo v taborišču, žandarji pa so z zanimanjem in — zdelo se nam je — celo z nekakšnim spoštovanjem poslušali. Očitno je bilo, da je tudi Tošo opravil svoje, kajti naši srbski tovariši so pesem že znali skoraj na pamet in so jo dobro zapeli.

S tem je bila naša proslava sklenjena, saj na nadaljevanje programa ni nihče več mislil. Burno smo si med seboj čestitali praznik, nato pa odšli k zajtrku.

Ko smo malo pozneje odšli na sprehod kakor ponavadi, pa nas je čakalo novo presenečenje. Komaj smo stopili skozi kasarniška vrata, smo opazili, da je cesta pred nami posuta s cvetjem in enako vsa naša pot do izvira Trebišnjice. Kaj je to? Kdo je to storil? smo se spraševali. Nihče drug kakor prebivalci Bileče, njihova mladina, naši simpatizerji...

To je bil najlepši pozdrav, ki smo ga mogli doživeti. Vsi srečni in veseli smo ponosno stopali po strmeh pobočju in se potem ves čas sprehoda in tekanja po zelenih livadah ob Trebišnjici veselili lepega dne. Tudi sonce je ta dan lepše sijalo in ptice so z nami prepevale...

MILAN APIH

tice ter tu in tam kako besedo obrnili ali prestavili, sicer pa je ostalo vse, kakor je bilo. Kar spontano smo jo krstili za Bilečanko.

Takoj nato smo šli z njo k Moši, ki je bil takrat še med nami. Hoteli smo, da nam še on pove svoje mnenje.

Živo se spominjam, kako jo je vzel v roke in jo počasi in pazljivo prebral. Čeprav je bila v slovenščini, ni vprašal po nobeni besedi. Nazadnje me je pogledal prek svojih očal in se namuznil. Rekel je samo, naj mu jo pustim do drugega dne in se umaknil, ker so žandarji že zapirali sobe. Drugo jutro me je sam poiskal in mi izročil — srbski prevod.

»Ali je dobro?« me je vprašal, ko sem prebral.

»Dobro je, Moša, morda celo boljše od izvirnika!«

»Pusti to. To je modra pesem, ki bo odjeknila!«

Takrat in še pozneje sem mislil, da jo je prevedel on sam. Zato sem mu tudi napravil poklon. Dejansko pa jo je prevedel Tošo Vujasinović, ki mu je to naročil Moša in mu

¹² Med NOB likvidiran kot izdajalec

V SPOMIN ŠTEFANIJI RAVNIKAR — PODBEVŠKOVI

Kako dobro poznamo Urh?

Morda ne veste, kdo je bila Štefanija Ravnikar-Podbevškova, ali pa ste pozabili, čeprav ste njeno ime že videli nekje zapisano? Gotovo pa poznate cerkev in spomenik na Urhu, prek njega pa obsežno dokumentarno pričevanje o eno najsrmatnejših strani naše zgodovine.

In prav ta ženska, nekoč učiteljica v Sostrem, je z izredno vestnostjo in nepristranostjo zbrala toliko razpoložljivega gradiva za svojo in našo kroniko, da ji tudi v tretji izdaji (vse so izšle pri založbi Borec) ni mogla več dodati kaj bistvenega.

Svet Urh, kronika dogodkov iz narodnoosvobodilne vojne, je »napisana v spomin vsem znanim in neznanim žrtvam, ki so izkrvavele na urhovskem morišču in v okolici, in v opomin tistim, ki bi skušali še kdaj stopiti na pot izdaje svojega naroda,« je zapisala avtorica na začetku svojega dela.

Preberite si knjigo, če je še niste, in ne izpuščajte strani, čeravno boste našli na njih napisane nepojmljive grozovitosti in dejstva, ki jim človek težko verjame. In vendar jim je treba verjeti in si pred njimi ne smemo zatiskati oči. Naš čas ni najboljši vseh časov, fašizem in nasilje nista premagana, ampak se v svetu porajata še vedno — in na novo — iz dneva v dan.

Štefanija Ravnikar-Podbevškova, žena pesnika Antona Podbevška, je bila od leta 1932 učiteljica na sedemrazredni osnovni šoli v Sostrem v občini Dobrunje (danes je vse to seveda občina Ljubljana Moste-Polje), kamor spada tudi Urh, nizek grič s cerkvijo, spremenjeno v muzej. Bila je priča izdajam in ubojem, ki so bili dolgo časa zaviti v skrivni molk. Potem pa so postale govorice vse razločnejše in resnica o Urhu se je začela polagoma luščiti iz njih. Za to pa sta bili potrebni več kot dve desetletji skrbnega zbiranja in zapisovanja vsakršnega gradiva, tudi slikovnega, ki je bilo kasneje objavljeno v prvi izdaji knjige leta 1965, v drugi leta 1972, v tretji pred dvema letoma — in v številnih prispevkih in drugih knjižicah iz zbirke Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ter Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji.

Že leta 1941 je začela pisati dnevnik in zbirati razno dokazno gradivo, ker je slutila, da bo prišel čas, ko bo treba marsikaj pojasniti. Bila je članica Osvobodilne fronte in ko ji je poveljstvo domobranske posadke na Svetem Urhu prepovedalo poučevati na šoli v Sostrem, je delala pri zaporniškem sektorju Slovenske narodne pomoči.

Domobranci so zvedeli, da ve več o njihovem početju, kot bi smela vedeti. Zagrozili so ji s smrtjo, vendar je vojna leta nekako srečno prestala. Po vojni pa je izpolnila svojo obljubo in je razkrinkala ljudi in dogodke okoli Sv. Urha, čeprav so jo nekateri, ko so zvedeli, kaj pripravlja, hodili prositi, naj molči — kasneje pa so ji celo grozili.

Njena težka in bogata življenjska pot se je končala pred dvema mesecema.

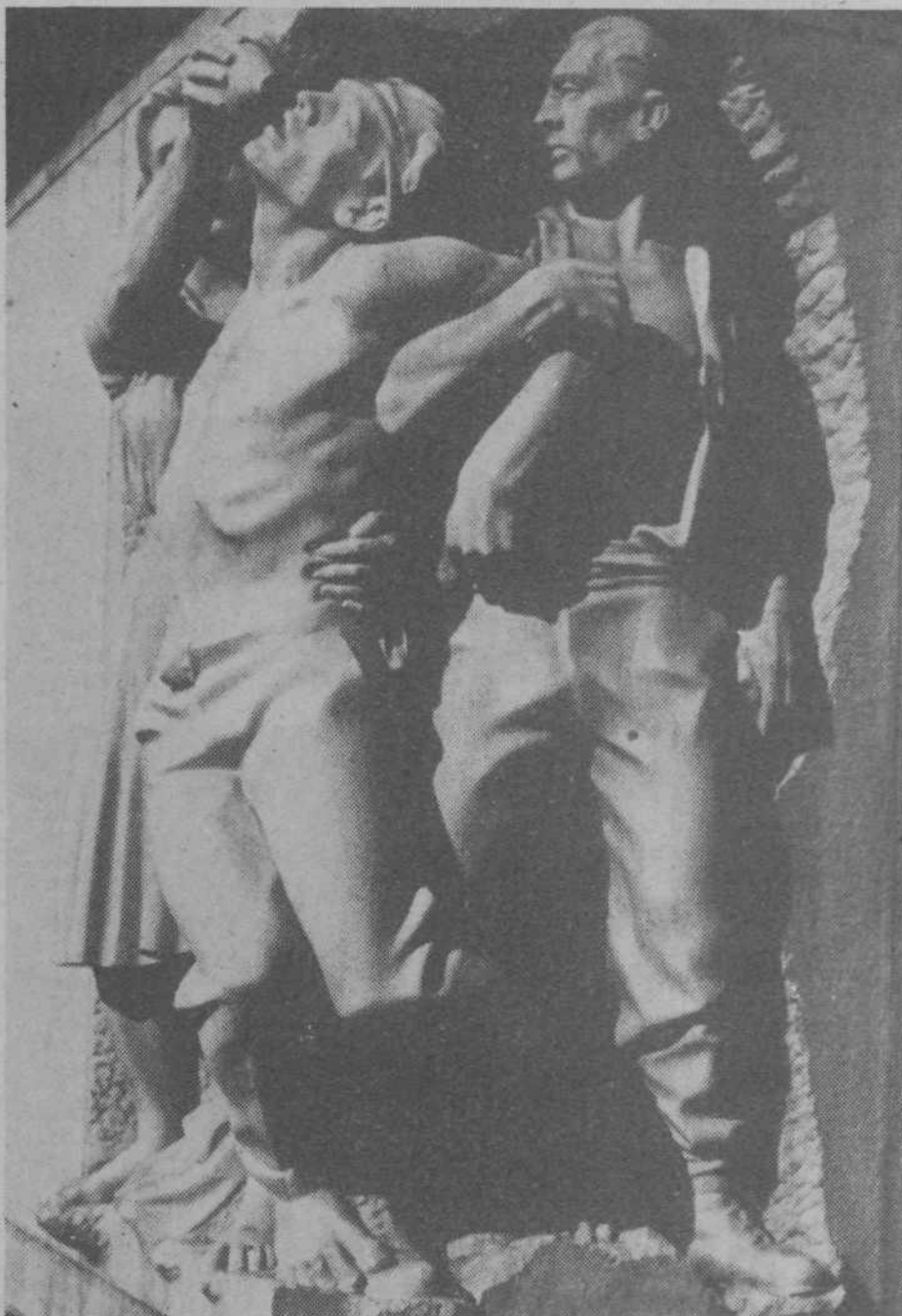
Ko boste — spet ali prvič — šli na Urh ali če hodite morda redno na trimsko stezo proti Orljem in Zadvoru, stopite kdaj v cerkev, spremenjeno v muzej. Presenetljivo, koliko ljudi prihaja tja gor na svež zrak, po gobe, borovnice in kostanj in koliko se jih ob nedeljah, ko je tam spodaj v dolini avtomobilski sejem, pripelje sem gor preizkušat avtomobile.

Poglejte slike in preberite, kaj tam piše. Potem pa stopite še do spomenika in povejte svojim otrokom, da je naša svoboda krvavo priborjena in da smo jo dolžni čuvati.

ALENKA LOBNIK-ZORKO

Štefanija Ravnikar-Podbevšek

Urh — detajl

Foto SREBRNJAK

PRVI ŠOLSKI DAN

Brskam po spominu in se spominjam najrazličnejših dogodkov iz svoje rane mladosti.

Že med počitnicami sva z mamo pred mnogimi leti kupili novo torbo, knjige in zvezke. To zame pravzaprav tedaj še niso bile prave počitnice, saj sploh še nisem hodila v šolo. Komaj sem čakala, da bi prestopila šolski prag. Nisem bila tako željna učenosti, temveč radovedna, kakšna sploh je šola, kdo nas bo učil, kje bom sedela, kaj bomo sploh delali. Starejše prijateljice pa šole niso marale kaj preveč in mi o nji sploh niso hotele pripo-

LJUBAV

*Dok su se golubovi u letu ljubili
dok su koraci odzvanjali
u šapatu vjetrova,
tamo negdje na ivici grada,
dok srca su drhtala
i lica crvenilo od plamtjela
ljubav se radala.
Vjetrova je šaputao
riječi nije bilo
pogledi su govorili,
sve se u njima krilo.
Golubovi su se u letu ljubili.*

NADA MILOŠEVIĆ
III. razred gimnazije
IVO LOLA RIBAR, Bileća

vedovati. To je še večalo mojo radovednost.

Končno je prišel zame tako težko pričakovani dan. Zbudila sem se že ob štirih, in ura se nikakor ni hotela premakniti. Obležena sem bila seveda hitreje kot ponavadi. Z mamo sva odšli v šolo.

Zbrali smo se na ploščadi. Okoli sebe sem videla veliko otrok. Nekaj sem jih poznala že od prej, mnoge pa sem videla prvič. Tovaršica nas je odpeljala v razred. Zdel se mi je nekam čudno velik. Sedla sem v zadnjo klopo. Pred seboj smo imeli na prtičkih tortice in sokove. Starši so se postavili k steni, tovaršica pa je sedela pred tablo za veliko zeleno mizo. Nепrestano je govorila in nekaj razlagala. Čisto nič je nisem razumela. Pa saj je tudi poslušala nisem. Ozirala sem se naokrog, kajti zame je bilo vse novo. Veliko zelenih klopi, velika okna, pa tabla. Komaj sem čakala, da bi se začela učiti.

Začelo me je ščegetati v grlu in hotela sem zakašljati. Pa menda ne bom prekinila tovaršice! sem si mislila. Ščegetanje v grlu pa je postajalo vse hujše. Tovaršica je za hip prenehala, jaz pa sem izrabila ugodno priložnost in krepko zakašljala.

Tovaršica je še nekaj časa govorila in končno tudi prenehala. Vsi so začeli vstajati in odhajati, zato sem vstala tudi jaz.

Bila sem razočarana. Kakšna šola je to, ko pa se nič ne učimo! Še huje pa je bilo, da je bil petek in torej naslednji šolski dan šele v ponedeljek. Vendar sem ga le dočakala in — kaj kmalu sem se v odnosu do šole pridružila mojim starejšim prijateljicam. A to je druga zgodba — in ne zadnja.

ILONA BERČIČ

Lakota

Nekega večera, ko smo se odpravili spat, se mi je zazdelo, da me teži lakota. Obotavljam se odšla v kuhinjo. Prav potih sem odprla hladilnik. V oči so mi padli feferoni, gorčica, pa ajvar in kumarice. Vse sem vzela ven in zaprla hladilnik. Najprej sem jedla kumarice z gorčico, nato pa še feferone z ajvarjem. Iz omare sem vzela tudi kruh, vendar mi ni ugajal in sem ga postavila nazaj. Najedla sem se, nato pa odšla spat.

Sanjala sem, da sem se tako najedla, da sem umrla. Na moj grob so prihajali vsi lačni otroci in me očitačoče gledali. Med seboj so govorili, kako da sem bila požrešna in da sem se tako najedla, da mi je počil trebuh.

Sanje so minile in zaspala sem. Zjutraj sem molčala kot grob, ker me je bilo sram zaradi moje požrešnosti.

Zamisli pa sem se, kako bi pomagala lačnim, ki so me hodili gledat, ko sem (v sanjah) mrtva ležala v grobu. To me je tako zelo peklo, da sem takoj začela pripravljati stvari za RK Slovenije.

DARJA KLEMENČIČ, 7. a
OŠ ADOLFA JAKHLA

Nekaj utrinkov iz mladosti naših staršev

Mladost mojih staršev se je zelo razlikovala od današnjega življenja. Kaj vse so takrat otroci počeli! Potepali so se po gmajnah, pasli krave in nemalokrat katero »uganili« — na jezo svojih staršev. Zjutraj pa so se tudi po uro daleč odpravljali v šolo drgnit šolske klopi. Tako in podobno mladost sta preživljala tudi moja starša.

Mama je večino svojih let preživela v Ljubljani. Rada se spominja nekaterih dogodkov: »Takrat je bilo zobozdravnikov še zelo malo in vrste čakajočih so bile brez konca. Mama mi je držala vrsto, jaz pa bi morala po šoli priti k njej. Takrat sem se zobozdravniku še zelo bala. Namesto k zobozdravniku sem odšla kar domov. Ko se je stemnilo, sem se skrila pod posteljo in čakala na mamo. Vsa jezna me je privlekla izpod postelje in me pošteno nabunkala.«

Rada se spominja tudi svojih počitnic na Dolenjskem, v Starih Žagah. S tri leta mlajšo sestrico sta počeli vse mogoče. »Nekega dne naju je teta za kazen, ker sva se potepali, zaprla v svinjak. Jaz, ki sem bila večja, sem lahko zlezla ven, Rezka pa ne. Jokala se je, da so prašiči prestrašeno krulili.«

Tam, v Starih Žagah, so imeli vsega na pretek, od mleka, kave in jajc, ki jih je v Ljubljani manjkalo, pa do suhih klobas in marmelade. »Posebno marmelada naju je mikala. Povod za to akcijo sem dala seveda jaz. Teta bi še ničesar ne opazila, če bi si ne pozabili obristati usta in prstov.«

Tudi moj oče se rad spominja svoje mladosti. Nemalokrat je moral paziti na svojega mlajšega bratca.

»Nekega dne so me prijatelji klicali k nogometu. Le kako naj se znebim nadležnega bratca Vojka?! Bistra glava, kot sem bil, sem se spomnil. Poiskal sem vrv, jo privezal na Vojkovo nogo, drugi konec pa za nogo mize. Ko je mama prišla domov, je našla jokajočega Vojka sredi sobe, mene

pa nikjer. Ko sem se ves blaten vrnil domov, sem imel kaj slišati.«

Tako sta mi očka in mama povedala nekaj dogodkov iz svoje mladosti. Med pripovedovanjem sem ju včasih skrivaj pogledala. Oči so jima zasanjano gledale nekam v daljavo in na ustih se jima je risal nasmešek. Mladost je res nekaj neponovljivega.

NASTA KOPRIVEC, 8. a
OŠ JOŽETA MOŠRKIČA

Jesen

Foto MARJAN GARBAJS

Golob miru išče svoj čas

»... skonstruirana je nevtronska bomba... na osnovi... pod... pogoji... materija...« Marsikdo je z zanimanjem bral v časniku dogodek dneva. Sam v sebi se je začudil nad novim napredkom. Vendar ga je že v naslednjem trenutku stisnilo v grlu in pred očmi so mu ležala upognjena, od bolečin spačena trupla, mrtve rastline... Nagubal je čelo, našobil ustnice in zaprl stran, po možnosti celo odložil časopis. Misli so mu odhitele naprej, begale po njegovih problemih in pozabile na strašno usodo, ki čaka človeštvo že jutri, pojutrišnjem ali celo danes.

Življenje teče dalje in človek se ukvarja le s trenutkom; prihodnost je še predaleč zanj.

Pa vendar nekje globoko v sebi razmišljamo o oboroževanju posameznih držav. Toda ne z lastnim jazom (!); razmišljamo z mislimi sebičnežev, v mislih nam je le konkurenca.

»... Svet, ki ga hočemo, naj ne bo svet, v katerem je dovoljeno ubijati...« Tako je neka tuja pesnica izrazila svoja čustva. Njena ideja je kot glas vesti. Pripravljena jo je podpirati kjerkoli in kadarkoli!

Naj priznam? Res je, da se še ne moremo v svetovnem razmahu. Vendar žrtve še vedno umirajo, še vedno je oboroževanje na višku in še vedno brezčutno in hitro sledimo močnejšemu, ne pravičnemu.

Zakaj? Zato, ker se bojimo misliti trezno. Ne skrbi nas. Prišli bomo do konca in to nas zadovoljuje. Kdaj bo ta konec, pa za nas tako ni važno. Če nas ne bo več, če bo človeška rasa izumrla, bodo namesto nas delali in mislili roboti.

Golob miru pa zbežan leti in obupuje med stroji, orožjem in vso industrializirano civilizacijo.

KARMEN PONIKVAR
OŠ JOŽETA MOŠKRIČA

LIST IZ DNEVNIKA RANJENEGA BORCA

Brskam po podstrešju. Pod roko mi pride dnevnik borca, ki mu ne vem imena, ker so ga leta zbrisala s papirja.

Berem:

»21. 7. 1944

Po hudi bitki so me tovariši težko ranjenega spravili v bolnišnico Franja. Vsi so prijazni z menoj. Motijo nas letala, ki letajo nad gozdovi. Želel bi biti pri tovariših, ki se kar naprej bojujejo s fašisti. Mnogo jih bo padlo, malokdo bo odnesel celo kožo. Pogrešal jih bom — vem, morda tudi boj — pokanje pušk, grmenje letal. Rad bi trpel z njimi. Moja noga je vsa gnojna na mestu, kjer jo je predrla krogla. Zdravniki mi jo bodo odrezali. Nikoli več ne bom med borci. Vem, da me pogrešajo, tudi počasi se bodo privadili moji odsotnosti.

Ne bo lahko ležati cele tedne, mesece, morda tudi več in se tresti, ko bo nad goz-

Otroci

Foto JANEZ JUVAN

OPAZOVALI SMO LIPO

V parku stoji mogočna graščina, ki je bila nekdanj last graščaka Codellija. V spomin na tiste čase, ko so vladali graščaki, kralji in carji, stoji v parku stoletna lipa, ki jo je že načel neusmiljeni zob časa.

Bilo je lepo jesensko dopoldne, ko smo se znašli pred lipo. Pet učencev je sklenilo roke ob njenem deblu, pa so ga težko objeli. Mogočno drevo se iz dneva v dan stara. Njegovo deblo je obrasel mah in zakril velike razpoke, ki so jih mu zadali vojne in potresi. V višini treh metrov se njeno deblo razcepi v tri dele. Na veliko veselje tukajšnjih otrok je to staro drevo votlo. Veje so rogovilaste in v viharjih ječijo in stokajo. Nekatere so se posušile in odpadle, nekatere pa so vestni čuvaji požagali.

Jesen je. Listje pada neslišno v pisanih barvah na tla. Tisto pa, ki je še ostalo na vejah, tiho poje svojo melodijo o časih, ko je bila lipa še mlada, vitka in sloka. Kdor zna poslušati, sliši to melodijo, kakršne ni na vsem širnem svetu.

Včasih je imela vsaka vas tako lipo. Pod njo so posedali vaški kmetje s svojimi otroki, igrali vaški godci, mladina pa je plesala.

Lipa vsako pomlad cvete, njeni močno dehteči cvetovi omamljajo žuželke. Cvetovi lipe so tudi zdravilni, saj čaj iz njenega cvetja pomaga k zdravju mnogim ljudem.

Upam, da bo ta lipa, katere listi so tudi v slovenskem grbu, rasla še dolgo in jo bodo lahko občudovale tudi generacije otrok, ki pridejo za nami.

ANDREJA STELE 7. c
OŠ Ketteja in Murna

Kdo je to?

Prišla je tiho, skoraj neopazno.

Stopila je v vrtove, gozdove, mesta in vasice. Povsod je naredila spremembe: zeleni gozdovi so postali zlatorumeni, vrtovi brez rož pusti, v mestih so se ljudje začeli pripravljati za zimo. Odgnala je lastovke na jug, prinesla pa dež, ki namesto čistilcev pere ulice. Klopi v parkih so prazne in tudi gugalnice počivajo: šolarje pa je odpravila v šolo, kjer se zdaj učijo. Vrabci se pred njo skrivajo pod strehe, medvedi pa se pripravljajo na dolgo zimsko spanje. Povsod je opazna, kajti te tri mesece ona kraljuje. V hladnem decembru pa jo bo zamenjala njena še hladnejša sestra.

MAJA ŠIMAGA, 7. č
OŠ KARLA DESTOVNIKA — KAJUHA

ŠOLSKI ZVONEC

Šolski zvonci spet zvonijo,
spet začel se je pouk.
Vse norčije zdaj »adijo«,
spet na vrsti zdaj je uk.
S šolo same so težave,
je odvisno vse od glave,
saj nalog je še in še!

LILIJANA BAKŠE, 7. a
OŠ KARLA DESTOVNIKA — KAJUHA

dom letelo letalo, ko se bomo nestrpni spraševali, ali bo tudi nad nas priletela bomba in nas pobila... Le zakaj nas Nemci in Italijani pobijajo?

Pobijajo nedolžna življenja. Kaj smo jim storili? Nič. Hitler hlepi po zemlji. Morda uživa, ko drugi trpijo. Ni prav, da te obdolžijo, česar nisi kriv. Toda Hitler ima na vesti mnogo nedolžnih življenj. Če zmagamo mi in vsi drugi, ki jih tlači Hitlerjev jarem, Hitler ne bo ostal živ. Ljudstvo ga bo linčalo.

Trpim. Morda ne bom dočakal svobode, pa vendar — vem, ljudstvo ne bo pozabilo hrabrih borcev za svobodo.

Nismo edini narod, ki trpi, trpi ves svet.«
Ne vem, ali je ta goreči borec za sobodo še živ. Toda njegovi zapiski so me ganili do solz. Upam, da je dočakal svobodo.

ANDREJA SUBAŠEVSKI
OŠ Vide Pregarc

Zelena jama. Visokoprtilična hiša v Bezenškovi ulici št. 24. Mirno hodimo sedaj mimo nje. Niti ne ozremo se najbrž ne nanjo. Pozno poleti in jeseni leta 1932 pa so se vanjo ponosno, pa tudi strahoma ozirale oči peterice. Kaj ne, v njej so imeli ročno tiskarno in trije od njih so v njej tiskali, da, ročno stavili in tiskali komunistično literaturo. Natisnili so nekaj sto izvodov Internacionale, okoli 600 izvodov Vihre, osem strani obsegajočega slovenskega pokrajinskega glasila KP Italije za Slovensko Primorje, okoli 500 izvodov Rdečega prapora, pokrajinskega glasila KP za Slovenijo (prav tako na osemih straneh) in se pripravljali za natis številke univerzitetnega komunističnega glasila Rdeči signali. Tedaj — novembra 1932 — pa je bilo to delo nasilno prekinjeno. Tiskarna je bila odkrita. Vsa peterica je bila aretirana... Eden od njih, **Ladislav Kiauta**, je svojo zbirko avtobiografskih novel in črtic **Zaklenjena samota** posvetil doživljanjem in dogodkom tistega pol leta 1932 in kasnejšim letom v zaporih po sojenju zaradi protidržavnega delovanja. Prislunhimo odlomku iz 1. poglavja.

TISKARNA

Nekaj bomo natisnili, smo sklenili, za vajo in za dokaz. Prosim za predloge, sem rekel.

»Komunistični manifest?«

To bi bilo dobro, toda treba bo poiskati tekst, nam pa se mudi.

»Kakšen letak?«

Nič pravnjega mi ni prišlo na misel za stran letaka.

»Kaj pa, če bi natisnili revolucionarno himno Internacionalo?«

Razglabljali smo lep čas, dokler ni obveljala Internacionala. Napev poznamo, besedila pa ne tako, smo rekli trije tiskarji, Tone pa:

»Znam jo na pamet, vso. V emigrantskih društvih jo znamo skoraj vsi.«

Tone, ti si sila! — smo rekli. Vzel sem beležnico in si himno po Tonetovem nareku brž zapisal. Neumomnemu Franciju je utrujenost izginila z obraza na mah.

»Za papir bom že jaz poskrbel. In za barvo tudi. Kaj če bi vzeli rdečo?«

Poskočili smo od navdušenja in se objeli. Seveda, rdeča naj bo. Imenitno!

Stavil jo bom jaz! sem dejal, pripravljen tudi na pretep, če bi se skušal posla polotiti kdo drugi. Razstrosili bomo himno krog tovarn, na univerzi, krog vojašnic! In zgoraj bomo postavili znamenje srpa in kladiva!

Ali boš Franci lahko storil tudi to?

»Bom. Izrezal ga bom. To je moja stvar.«

Vračali smo se na domove razigrani, vidno vzburjeni od same neučakanosti, kakor da bi bila morala že naslednjega jutra izbruhniti revolucija... Štel sem si v čast, toda bila je to obenem tudi preizkušnja, ko sem pričel staviti Internacionalo! Ni mi šlo prav od rok; pri učenju je bilo lažje; počasi in z muko sem niral na vrstomeru stihe najlepše delavske pesmi, vrstico za vrstico, strih za stihom: Vstanite, sužnji iz prekletstva, zatirani od vseh gospod, zdaj pravda stara, pravda sveta, kliče vas od vsepovsod... Skrajšana dolžina refrena na koncu kitic mi je delala nove preglavice:

In to bo naš poslednji odločilni težki boj, za internacionalo, življenje vsak žrtvuj...

Zvečer se pojavi na pragu Franci, otovorjen z zavitki. »S papirjem bo težava za naprej in sploh, še enkrat ali dvakrat naj si sposodim kakšno reč, pa me bodo zgrabili!«

Papir je bil dober, bel, ne časopisni, bolj revialni, vendar ne čisto gladek, pravnji za poskuse, že razrezan v liste, ki naj postanejo letaki z revolucionarno pesmijo.

»Površno si stavil,« je dejal Franci, ko je s koncem očesa ošinil stolpec verzov. »Tule si pozabil na špacije in črke se tiščijo skupaj, tule si dve vrstici kar potegnil v eno in tule, hudiča, kije pa so medvrstniki?«

Skoraj polovico stavka sem moral razdreti in ga spet sestaviti pod Francijevim strokovnim nadzorstvom. Nato je privlekel iz žepa steklenico z bencinom in razredčilom. »Ali sta vrata zaklenila?« je vprašal potlej, ko je bil tiskarski čoln nared, ko je vložil vanj iz linoleja izdelani znak srpa in kladiva. Imenitno, toda za naju s Cirilom še ne, saj sva se prej na obrezanem kosu okenskega stekla učila pripravljati barvo, jo mešala s firnežem do prave gostote in nato z gumastim valjarjem nanela rdečilo na izbočeni svinčeni tekst, kar se le da

enakomerno, previdno, z od razburjenja tresočimi rokami. In spet je minilo dosti časa, preden je s potegom suhega valjarja prek papirnega lista nastal čist odtis; nekajkrat smo morali z bencinom očistiti svinčeni negativ in opraviti ves postopek nanovo. Končno smo bili zadovoljni, vsi trije smo se vrstili pri odtiskovanju in rodilo se je nekaj sto prekrasnih letakov z rdeče natisnjeno Internacionalo in s komunističnim emblemom v levem zgorjem kotu. Sušili smo odtise po tleh, po postelji, po policah. Potrebovali bi večji prostor; s Cirilom sva si dodobra zamazala roke, nos in obleko z rdečo barvo, kar nama ni zmotilo ponosa, da smo storili veliko, pomembno dejanje.

Vprašala si me, ljuba, dan zatem, s čim sem si vendar roke tako grdo popackal, pa sem ti nekaj odmrmljal, da sem pomagal sosedu barvati balkonsko ograjo z minijem; razumeš zdaj, da so to bile majhne, a potrebne laži spričo tako silno važnega početja, ki sem se mu ves predal in ki je moralo ostati tajno na moč.

Domenili smo se, da bosta Ciril in Tone letake raznosila, Franci pa naj bo doma pri svojem poslu dotlej, dokler ne najdemo zveze s stranko...

Dober znanec, študent slavistike, me je ob večernem mraku povabil v vežo poslopja blizu univerze in mi pokazal naš letak.

»Ali ni sijajen?« je rekel.

»Ja, sem dejal.« Kje neki so to tiskali? sem se čudil.

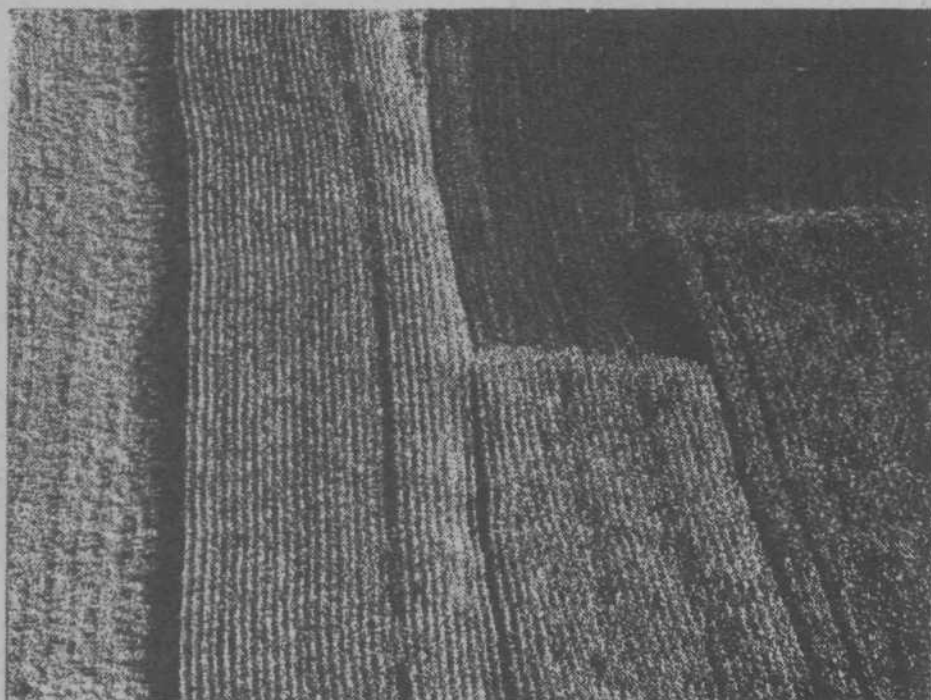
»Nekateri pravijo, da v Avstriji. Torej imajo naši komunisti tam pravo tiskarno, kakor vidiš.«

»A tako,« sem rekel in nič drugega ter skrival roke v žepih, s katerih rdeča barva še ni čisto izginila. Ali naj mu povem po pravici kar zdajle? sem okleval in se nato premislil: ostal bom v popolni tajnosti, zvezo naj iščeta Tone in Ciril.

»Naj ostane to med nama!« mi je zabičal znanec.

»Bodi brez skrbi,« sem zamolklo odgovoril iz svoje globoke ilegale. Sicer pa je bilo veliko vprašanje, ali bi mi verjel; bil je bruc, poznala sva se še iz gimnazije, za zvezo bo treba poiskati koga starejšega.

LADISLAV KIAUTA

Njive V

Foto TIHOMIR PINTER

NAŠA SKUPNOST — 25. MAJ

Umetniška priloga. Ureja komisija pri uredniškem odboru Nsk, zanjo odgovarja Marjan Moškrč.